

SÜMEGI JÓZSEF

II. János bátai apát (1377–1401)

Gaál Attila emlékére

A NAGY VÁLTOZÁSOK ÉVTIZEDEI

A bátai bencés apátságot Szent László király alapította, s a középkorban az ott történt eucharisztikus csoda következtében Magyarország egyik leghíresebb és leglátogatottabb kegyhelye volt.¹ Tanulmányunkban 14. század utolsó évtizedeinek történetét foglaljuk össze, azt az időszakot, amelyben maga az eucharisztikus csoda következtében hírneve kialakult.

A század első felében a monostor élete elsősorban a birtokügyek kapcsán rajzolható meg. A tartományúri hatalom felszámolásával visszaállt a királyi kegyúri jog, tehát az apátság ismét a magyar uralkodó közvetlen fennhatósága alá került, ugyanakkor a megerősödő új bárói nemzedék igyekezett rátenni kezét az egyházi birtokokra is, ebből nagyon sok vita és per kerekedett. Az 1330-as évek második felében a cseh származású Boleszláv apátnak sikerült az apátság jogi és anyagi helyzetét megszilárdítani, ugyanis kérésére XII. Benedek pápa védelmébe vette a bátai bencés monostort. Boleszláv kitűnt a bencés rend megreformálása terén végzett tevékenységével is, így tovább erősítette Bata pozícióját a bencés renden belül.²

A 14. század közepe egy forrásszegény korszak, ennek oka abban keresendő, hogy ekkor történt Bátán eucharisztikus csoda. A csoda leírása ugyan nem maradt fenn, de a későbbi forrásokból rekonstruálható, hogy az ostya vérzése a bátai apátsági templomban történt, valamikor a 14. század közepén.³ 1385-ben már a kialakult kultuszra utaló nyomokat találunk.⁴ Azt is tudjuk, hogy a csoda az átváltoztatott szentostya vérzése volt, amelyet egy későbbi ábrázolás is megerősít.⁵ Valószínűsíthető, hogy a vérzés jelensége folyamatos volt, mert a középkori források többször nevezik „*sanguinolens Hostia*”-nak, azaz vérző ostyának.⁶ A vérző ostyát gótikus monstranciában tartották üvegtok alatt,⁷ amelyet vélummal fedtek. A vélumot ezüst koronákkal rögzítették a monstranciához.⁸ Tiszteletéhez hozzátartozik, hogy nagyobb ünnepeken az ereklyét felmutatták a népnek. A kegyhely két legjelentősebb búcsúnapja Úrnapja és Szent Mihály arkangyal ünnepe volt.⁹

¹ SÜMEGI 2009, 504–513.

² KOLLER 1782, 467; SÜMEGI 1993, 25–26.

³ SÜMEGI 2020, 39–68.

⁴ ENGEL – C. TÓTH 2005, 37.

⁵ HOLUB 1940, 47–48.

⁶ Legendák és csodák 2001, 459.

⁷ HOLUB 1940, 47.

⁸ KNAUZ 1890, 49; SÜMEGI 1993, 96.

⁹ K. NÉMETH 2008, 282.

Az eucharisztikus csoda következtében megváltozott az apátság súlya és szerepe. 1359-ben a Húsvétot követő héten Nagy Lajos király utazott át Bátán.¹⁰ Talán ennek lehetett a következménye, hogy a következő évben Márk apát és Töttös Miklós megegyeztek abban, hogy a köztük lévő peres ügyeket békésen rendezik.¹¹ 1361-ben arról értesülünk, hogy Lajos király általános rendeletet adott ki az apátság védelmében,¹² a következő évben kelt oklevél pedig gyűrűspecsjével megerősített parancslevelét említi ugyanazon ügyben.¹³ 1364-ben már az országbíró birtokokat ítelt vissza az apátságnak,¹⁴ 1367-ben pedig Lajos király átíratta Fábián apát kérésére Szent László király 1093. évi privilégiumlevelét.¹⁵ 1377-ből ránk maradt Pál apát sírköve, amelyről a kutatás megállapította, hogy epigráfiai szempontból az akkor uralkodó európai stílusirányzat jegyeit viseli, kiemelkedő művészeti alkotás.¹⁶

A korszak utolsó negyedszázada János apát kormányzásának időszaka. Ebből az időszakból feltűnően sok forrás maradt ránk, amelyből jól megrajzolható az apátság élete. Báta az egyik legjelentősebb bencés apátsággként jelenik meg a század végén, amelyet az uralkodók (Mária és Zsigmond) többször is meglátogattak, s amelynek apátja a pécsváradival együtt a bencés rend prézes apátja volt. János apát keményen lépett fel a szomszédokkal, főleg a Bátmonostori Töttös családdal szemben apátsága védelmében. Visszaszerezte tőlük a korábban elzalogosított birtokokat, perekben, sőt hatalmaskodásokban is rendkívül aktív volt. Megszerezte Bátató birtokot a pécsváradai apátságtól, amely lehetőséget biztosított Bába település kialakulására és mezővárossá válására. Bátát az 1397-es esztergomi vizitációban elsőként említik a bencés monostorok sorában,¹⁷ 1400-ban pedig IX. Bonifác pápa megerősítette az apátság exemptioját az esztergomi érsek javára.¹⁸

A báciai bencés apátság tehát korszakunkban vált igazán jelentős, országsgazdát ismert egyházi intézménnyé, látogatott kegyhellyé.

JÁNOS APÁT REGNÁLÁSA

A 14. század utolsó apátja János báciai szerzetes volt, aki közel negyedszázadon keresztül kormányozta a közben országos hírnévre szert tevő apátságot. János, elődjének, Pál apátnak titkára vagy káplánja lehetett, mert az élete végén sokat betegeskedő Pál helyett János szerzetes járt el a folyó birtokügyekben. Alig egy hónappal Pál apát halála előtt az országbíró az apátságnak 9 marka bírságot ítelt meg, amelyet Töttös Lászlónak kellett megfizetnie. Ezt az összeget az apát nevében János szerzetes vette át 1377. január 13-án,¹⁹ tehát a monostor ügyeit ekkor már ő intézte. Pál apát február 19-én bekövetkezett halála után a báciai konvent őt választotta apáttá, az uralkodó pedig elfogadta a jelölést. Ezt követően még 1377 tavaszán beiktatták hivatalába. Talán első apáti ténykedése lehetett, hogy elkészíttette elődje sírkövét, amelyet a templomban állítottak fel.²⁰

Ha kormányzati idejét vizsgáljuk, azt egyértelműen két szakaszra lehet osztani, s ezek között a választóvonal az 1390-es év. Míg az előtte lévő szakaszban ténykedéséről mindössze néhány adat maradt fenn, addig a második szakaszt adatbőség jellemzi. Úgy véljük, a monostor az 1380-as évek végére érte el azt az országos ismertséget, hogy a báciai apát komoly tényezőként jelent meg akár a szomszédokkal folytatott pereskedésben, akár országos egyházpolitikai ügyekben. Ezt pedig az eucharisztikus csodának, s a Szent Vér ereklye országos ismertségének köszönhette.

¹⁰ FEJÉR IX/3. 97.

¹¹ Zichy III. 129. sz.

¹² DL 87370; KŐFALVI 2006, 279. sz.

¹³ KŐFALVI 2006, 282. sz.

¹⁴ Zichy III. 174. sz.

¹⁵ Zichy V. 313. sz.

¹⁶ VÁRADY 1984, 106.

¹⁷ KOLLÁNYI 1901, 243.

¹⁸ MonVat I/4, 198–199.

¹⁹ Zichy IV. 5. sz.

²⁰ A sírkő egyik részén megfigyelhető erős kopás arra utal, hogy eredetileg a templom padozatában volt elhelyezve. VÁRADY 1984, 106.

KORMÁNYZÁSÁNAK ELSŐ SZAKASZA

Már az első szakaszban jelentős eredményeket ért el, főleg a birtokpolitika terén. Ezek közül is a legfontosabb esemény lehetett az apátság életében, hogy a Bátmonostori Töttösöktől sikerült Bénye birtokot visszaszerezni.²¹ A bérbeadás még 1345 őszén történt, amikor I. János apát az akkor még lakatlan Bényét évi hat báni dénár bérleményért adta oda a Töttös családnak két feltétellel. Az egyik, hogy a birtokot be kell telepíteniük, illetve minden év Szent Mihály oktaváján megfizetik a 6 márkát.²² Az első feltétel minden bizonnyal teljesült, mert az 1380-as években, mint lakott falut említik az oklevelek, a bérlet azonban elmaradozhatott, mert az apát visszavette a birtokot. Per lett belőle, mely az országbíró előtt folyt. 1379. május 1-jén már újabb határnap kitűzésére került sor, így Töttös Lászlót kötelezték, hogy október 6-án az országbíró előtt a birtoklását bizonyító okiratokat mutassa be.²³ Ez valószínű nem történt meg, mert Töttöst bírság megfizetésére kötelezte az országbíró. Ekkor ő fordult azzal a kéréssel az országbíróhoz, hogy a fennforgó perben rárótt bírságot engedjék el. Ezt a kérést Szepesi Jakab 1380. február 4-én kiállított oklevelében teljesítette.²⁴ Az ügy folytatását nem ismerjük, de Bénye ezekben az években biztosan a bátai apát tulajdonában volt. Töttös László ezért úgy állt bosszút az apáton, hogy a kérdéses földterületet Szekcsői Herczeg Péternek adományozta. 1384. május 5-én a pécsi káptalan előtt jelent meg János apát ügyvédje és elmondta, hogy Bátmonostori Töttös László Szekcsői Herczeg Péterrel határjárást végzett az apátság területén, s Töttös László az apátság Bénye, Szeremlyén²⁵ és Lak nevű birtokaihoz tartozó nagy darab földet, erdőt és rétet Szekcsői Herczeg Péternek adományozott, aki ezeket saját birtokához is csatolta, s határjeleket állított fel az apátsági birtokon. Az ügyvéd az apát nevében tiltakozott Töttös viselkedése ellen, aki ezeket a területeket Herczeg Péternek adományozta, illetve Herczeg Péter viselkedése ellen, aki lefoglalta ezt a birtokrészt, s élvezte ezek jövedelmét.²⁶

A másik nagy eredmény Bátató és Besenyő birtok megszerzése volt. Bátató a pécsváradi monostor tulajdona volt. Ők ezt a birtokot 1345-ben Töttösnek adták bérbe 30 évre,²⁷ míg a szekszárdi monostor Besenyő birtokát Szekcsői Herczeg Péter vette bérbe 1346-ban 40 évre.²⁸ Bátató bérleménye tehát 1375-ben, míg Besenyőé 1386-ban járt le. A források hallgatnak a közben történt eseményekről, de a két birtok az 1370-es, 1380-as években biztosan az apátság tulajdonába került, mert a 15. század elején már ez volt az egyik apátsági birtokközpont, ahol az apát официálisai éltek,²⁹ s ekkor már Alsó-Bátának nevezték.³⁰

Úgy tűnik, János apát a birtokigazgatás terén is fontos lépéseket tett. Ekkor a monostori birtokok központja Szeremlyén volt, itt volt az apát kúriája, itt éltek официálisai, nemes jobbágjai.³¹ Maga az apát is rendszeresen tartózkodott az apáti kúriában,³² s igyekezett udvarházi szervezetet kiépíteni a környező arisztokrata családokhoz hasonlóan. Ennek egyik lépése volt, hogy Töttös László pongoráci udvarmesterét sikerült elcsábítania, aki 1383 tavaszán „lopva” költözött át Szeremlyénbe, Töttös szerint igen nagy kárt, 50 forintnál is többet okozott neki ezzel. Úgy tűnik, Szeremlyén vonzotta

²¹ A Töttösök tulajdonában volt az 1350-es években biztosan. 1359-ben Töttös Klára végrendelete említi, hogy leánynegyed címén került Bénye is az ő tulajdonába más birtokokkal együtt. Ezeket sógor nőire, Magdolnára és Klárára hagyta, mert amikor menyegzőjét tartotta, elengedtek neki 40 márkát ruhára, arany és ezüst ékszerekre. Zichy III. 143. sz.

²² Zichy II. 117. sz.

²³ Zichy IV. 81. sz.

²⁴ Zichy IV. 110. sz.

²⁵ Szeremlyén a mai Szeremle (Bács-Kiskun megye) települést jelöli. Tanulmányunkban következetesen a középkori névalakot használjuk.

²⁶ Zichy IV. 236. sz.

²⁷ AO XXIX. 415. sz.

²⁸ AO XXX. 932. sz.

²⁹ Zichy V. 291. sz.

³⁰ Zichy V. 346. sz.

³¹ Zichy V. 291. sz.

³² 1393. szeptember 23-án a szeremlyéni kúriában tartózkodott az apát a pécsváradi konvent bizonyosága szerint. Zichy IV. 418. sz.

a mestereket is, mert ugyanekkor Töttös egy másik jobbágya, Takács Demeter is odaköltözött.³³ Szeremlyén jelentőségét mutatja, hogy dunai kikötő volt, országos út vezetett el mellette,³⁴ vásárát pedig már a század közepén említik az oklevelek.³⁵

Ezen időszak legjelentősebb egyházkormányzati eseménye az 1382-es esztergomi zsinat volt, amelyen János apát, mint közvetlenül az esztergomi szék joghatósága alá tartozó egyházi személy is részt vett.³⁶ Még ez év őszén meghalt Lajos király. Utóda leánya, Mária lett, akit szeptember 17-én Székesfehérváron koronáztak meg. A kiskorú uralkodó helyett anyja, Erzsébet királyné kormányzott, illetve a bárók egy szűkebb csoportja támogatta, feltétlen híve volt Garai Miklós nádor. A bárók egy másik csoportja völegényével, Zsigmond brandenburgi örgróffal való egybekelését és a nőuralom megszűnését akarta. A Horvátiak vezette nemesi csoportosulás pedig egyenesen a nőági öröklés rendjével helyezkedett szembe. Ők az Anjou-ház utolsó férfitagját, Károly nápolyi királyt akarták a trónra emelni. A pártellentétek fegyveres összecsapásokká fajultak, miközben felvetődött a francia király öccsének meghívása is a magyar trónra, de az ellenzék 1385 novemberében kikényszerítette Mária és Zsigmond házasságkötését. Közben Károly Magyarországra érkezett, az országgyűlés Máriát lemondatta, Károlyt pedig királlyá választotta. 1386 februárjában azonban Károly ellen merényletet követtek el, amelynek következtében meghalt, így Mária ismét királynő lett. 1386 júliusában Gara mellett elfogták anyjával együtt, s Novigrád várában tartották fogságban a Horvátiak egészen 1387. június elejéig. Közben Zsigmond elfoglalta a trónt, s megszilárdította hatalmát.³⁷ A vésteljes időkben Mária többször is megfordult vidékünkön. Itineráriuma szerint 1383. szeptember végén járhatott először Bátán, amikor Budáról Zárába utazott.³⁸ 1385. január 19-én Szekszárdon tartózkodott, majd Pécsre utazott, Bátán tehát át kellett haladnia.³⁹ 1386. július közepén a garai véres eseményeket megelőzően ugyancsak Bátán kellett áthaladnia. Ezek az utak nyilván adták a lehetőséget, hogy legalább rövid időre betérjen az eucharisztikus csodáról híres bátai monostortemplomba.⁴⁰ Férje, Zsigmond 1389. szeptember közepén járt először Bátán. Szeptember 15-én még Tolnaváron tartózkodott, szeptember 19-én pedig már Mohácson.⁴¹ Ezek az uralkodói látogatások tovább erősíthették az eucharisztikus csoda és a kegyhely ismertségét.

KORMÁNYZÁSÁNAK MÁSODIK SZAKASZA

Az 1390-es esztendő választóvonal az apát kormányzati tevékenységében, de az apátság életében is. A 14. század utolsó évtizede az apátság virágzásának kezdete. Nemcsak a forrásbőség mutatja ezt, hanem azok az események, amelyek ebben az évtizedben történtek.

Az utolsó évtized hatalmaskodási ügyekkel indult. Az 1390-es év első napjaiban Töttös László embereit a Szeremlyénbe vezető szabad úton megverték és kifosztották.⁴² Februárban már János apát tett panaszt Töttös László ellen, aki két szeremlyéni jobbágyától, Kozmától és Darabos Jánostól, akikkel Töttös perben állt, 12 ökröt és egy kocsit elvett, s Bokod birtokára vitette. Még február végén a pécsváradi konvent vizsgálatot tartott, a vádakat igaznak találta, s Töttös Lászlót a királyi jelenlét elé megidézte.⁴³ Az ügy nem maradt válasz nélkül. Az év legvégén Töttös László

³³ Ezt Bodrog vármegye alispánja és szolgabírái bizonyították 1383. május 9-én. Zichy IV. 498. sz.

³⁴ Zichy IV. 353. sz.

³⁵ A szeremlyéni vásárt 1361 őszén pusztították el Herczeg Péter megbízásából a szekcsői várnagy és officálisai. Zichy III. 142. sz.

³⁶ 1382-ben az esztergomi főegyházmegyében zsinatot tartottak, amelynek dekrétumai is fennmaradtak. ERDŐ 1993. Alsáni Bálint pécsi püspök egyházmegyéje papságának megtiltotta, hogy az esztergomi zsinaton részt vegyenek. János apátra ez a tilalom nem vonatkozott, mivel közvetlenül az esztergomi érsek joghatósága alá tartozó exempt apát volt. ÁLDÁSY 1903. 37.

³⁷ KMTL 1994, 444.

³⁸ ENGEL – C. TÓTH 2005, 36.

³⁹ ENGEL – C. TÓTH 2005, 37.

⁴⁰ ENGEL – C. TÓTH 2005, 38.

⁴¹ ENGEL – C. TÓTH 2005, 62.

⁴² Zichy IV. 353. sz.

⁴³ Zichy IV. 356. sz.

fordult panasszal az uralkodóhoz, aki Bodrog vármegyét küldte ki a panasz kivizsgálására. Eszerint János apát Töttös László Márton nevű jobbágyát, aki Aranyon lakott, az ő engedélye és a földadó megfizetése nélkül minden holmijával Szeremlyénre költöztette.⁴⁴ Ebből az ügyből is per lett, amelyet 1391 szeptemberében is halasztottak, illetve 1392. január 28-án az okiratok felmutatására tett határnapot is halasztották.⁴⁵

Közben egy nagyon jelentős esemény zajlott Bátán, mert az uralkodói pár 1391-ben a kegyhelyen ünnepelte Szent István király ünnepét. A bátai tartózkodás mind Zsigmond, mind pedig Mária királynő itineráriumából kimutatható. A királyi pár augusztus közepén indult Budáról, augusztus 20-át Bátán töltötték, 21-én Szekcsőn, majd 22-én Mohácson voltak. Ezt követően Mária visszaindult Budára, Zsigmond pedig a Szerémségben hadakozott a nápolyi párt híveivel, illetve a törökökkel, s csak november legvégén tért vissza Budára.⁴⁶

HOSSZÚ PEREK KEZDETE JÁNOS APÁT IDEJÉN

Közben az egész évtizedet meghatározó két per is indult, amelyek közül az egyik Bátmonostor és Szeremlyén határát érintette. Ennek előzménye évtizedekkel korábbra nyúlik vissza.⁴⁷ A 14. század közepén Bátmonostori Töttös László rátette kezét a Szeremlyén határában lévő területre. 1364. július 8-án kelt Kont Miklós nádor azon oklevele, amelyben elrendelte, hogy Szeremlyénhez tartozó halastavakat, szántóföldeket és réteket határoljanak meg, s adják vissza Fábíán apátnak.⁴⁸ Úgy tűnik, Töttös bízta rá 1384-ben Szekcsői Herczeg Péter tette rá kezét ezekre a területekre, de Töttös László is igényt tartott rá, mert per lett belőle.⁴⁹ Az 1390-es évek elején már az uralkodó előtt volt a vitás terület kapcsán kialakult ügy, amelyet határjárással igyekezett az uralkodó megoldani. 1393. január 20-án a pécsváradi konvent jelentette Zsigmondnak, hogy a határjárás megghiúsult, ugyanis egy kisebb incidens történt. János apát ügyvédje útján képviseltette magát, aki bemutatta Lajos király oklevelét, amely tartalmazta Szent László király privilégiumlevelének sorait az adott birtok határaitra vonatkozóan. Eszerint január 13-án megjárták a kérdéses területet. Először Szeremlyénre mentek, s az oklevél szerint járták meg a határt. Érintették a Vajas medrét, Ásvány-fokát, Pozna-szigetet, Gyékényestóhatát, Sebes-fokot, Megtót és a Sár folyót. Amikor a kiváltságlevelé szerint a Sár folyón túlra akartak menni, Töttös László ezt nem engedte. Sőt nem is volt hajlandó megmutatni azt a területet, amelyet ő gondolt a birtok eredeti határának, ezért a határjárás megghiúsult.⁵⁰

Az ügy folytatódott, 1394. november elején. Az országbíró ismét kiküldte a pécsváradi konventet a határjárás elvégzésére.⁵¹ Ezen határjáráson is vita támadt a határjelek körül, ezért áthelyezték a következő egyeztetés időpontját 1394. október 6-ára, majd ismét halasztották, 1395. január 20-ára, majd április elejére. Április 3-áról maradt ránk a pécsváradi konvent levele, melyben jelentik Zsigmond királynak, hogy a határjárást elvégezték. Lajos király oklevelének tartalma szerint mindkét fél elmondása szerint megjárták a határokat. A vitás terület nagyságát János apát öt, Töttös László 80 ekealjra becsülte. A vitás terület az a része volt a határnak, ahol Megtó halastó volt, mely a Sárvízből táplálkozott.⁵²

⁴⁴ Zichy IV. 371. sz.

⁴⁵ Zichy IV. 447. sz. A 371. számú oklevél jegyzeteiben található a szekszárdi és a pécsváradi konvent vizsgálataira utaló adat.

⁴⁶ ENGEL – C. TÓTH 2005, 43, 65.

⁴⁷ Úgy tűnik a forrásokból, hogy ezt a pert az apátság örökölte. Az 1350-es évek közepén ugyanis Szeremlyén egy része még Gergelynek, a besenyők ispánjának kezén volt. Ekkor keletkezett egy határvita, amely Szeremlyén és Bátmonostor határát érintette. Ez ügyben keletkezett egy feljelentés, miszerint Besenyő Gergely szeremlyéni jobbágyaival és szolgálóival jogtalanul használ Bátmonostor határában földeket. Zichy II. 420. sz. 1355 márciusában Gergely a szeremlyéni birtokot el akarta határoltatni Bátmonostortól, de Töttös fiai tiltakoztak ez ellen. Zichy II. 449. sz. Szeremlyén ezen része ezt követően, Besenyő Gergely halála után a bátai apátság tulajdonába került, így a vitás terület kérdése is öröklődött, s az 1380-as évek végére került az ügy bíróság elé.

⁴⁸ Zichy III. 174. sz.

⁴⁹ Zichy IV. 236. sz.

⁵⁰ Zichy IV. 410. sz.

⁵¹ Zichy IV. 455. sz.

⁵² ZsO I. 3909. sz.

Ezt követően az ügy folyamatos halasztásáról hallunk. 1397-ben Pásztói János országbíró,⁵³ 1398 elején Széchenyi Frank országbíró halasztja az újabb határjárás időpontját.⁵⁴ 1398. május elsején a pécsi káptalan végezte volna a határjárást, de az is megghiúsult, mert ezen Töttös László nem jelent meg.⁵⁵ 1398 őszén még tovább halasztották, 1399. március 12-én pedig azért nem lehetett végrehajtani a határszemplét, mert nagy árvíz volt.⁵⁶ 1399. augusztus elején Zsigmond halasztja tovább az ügyet októberre, azért, mert Töttös László az uralkodó szolgálatában volt elfoglalva, erről szintén a pécsi káptalan állított ki bizonyáglevelet.⁵⁷ Garai Miklós nádor 1400 januárjában ismét tovább halasztotta májusra, mert „*Töttös László velünk együtt fáradságos dolgokban és király urunknak a bosnyákok és törökök elleni hadjáratában velünk együtt nagyon el van foglalva.*”⁵⁸ Az ügy ezután is tovább halasztódott, sőt János apát életében nem is oldódott meg, mert az apát 1401. kora tavaszán meghalt. A perújrafelvétel Pál apát regnálása elején azonnal megtörtént, s közel újabb fél évtizedes viták eredményeként oldódott meg. Pál apát megnyerte a pert.

A másik kialakult perfolymat szoros összefüggésben lehet az előzővel. Bátmonostor és Szeremlyén határvitájában 1393 januárjában elmérgesedett a helyzet. János apát ügyvédje hiába mutatta be Szent László átírt privilégiumlevelét, amely alapján a határt megírták, Töttös László nem volt hajlandó megmutatni a saját határjeleit, a határjárás eredménye tehát megghiúsult.⁵⁹ Ebben a konfliktusos helyzetben olaj lehetett a tűzre, hogy a nyár végén János apát a vitás terület közelében Megtó halastavon szeremlyéni officialisával, Szentkirályi Egyed fia Antallal, illetve embereivel, fiával Péterrel, István fiaival Kiliánnal, Miklóssal és Jánossal, Régi Péterrel, Kozma fia Jánossal és más szeremlyéni hospesekkel hidat építtetett.⁶⁰ Töttös azonnal bepanaszolta az uralkodónál az apátot, sőt az év őszén válaszlépésként lehalasztatta az apát két szeremlyéni halastavát, Finta-holdunája és Megehulló halastavakat.⁶¹ János apát azonnal bírósághoz fordult és ebből is hosszú per lett. 1395 februárjában Kaplai János országbíró előtt megjelent Töttös László ügyvédje, s ura ártatlanságát bizonygatta, az országbíró azonban Töttöst eskütételre kötelezte az ügyben, hogy a felhozott vádakban ártatlan.⁶² Az esküt a pécsváradi konvent képviselője előtt kellett volna letennie április 18-án. Úgy tűnik, az ügyben mégsem volt ártatlan, mert 3 márka bírság megfizetésére is kötelezte az országbíró.⁶³ Az eskü letételét és a bírság megfizetését az elkövetkező időszakban folyamatosan halasztották. 1395. május 15-én például azzal az indokkal, hogy Töttös a királlyal együtt a törökök ellen készül hadba szállni. Ugyancsak halasztásokról maradtak fenn oklevelek 1396-ból és 1397-ből is.⁶⁴ A vádak igaznak bizonyultak, s mivel Töttös 1398. október 6-án sem jelent meg a bárók és nemesek ítélőszéke előtt, a bírák elmarasztalták. Jóságai elvesztésére ítélték, amelynek kétharmadát az uralkodó, egyharmadát az alperes apát javára foglalták le.⁶⁵ 1398. október 31-én a Délvidéken tartózkodó Zsigmond Újlakon fogadta Bátmonostori Töttös Lászlót, aki személyesen jelent meg előtte, s könyörgött a király kegyéért. Zsigmond megbocsátott neki, de újra kötelezte az immár komoly összegre duzzadt bírság megfizetésére a pécsváradi konvent előtt, de Töttös ekkor sem tett ennek eleget.⁶⁶ Az elégtételadásra 1399. május 8-át jelölte ki a bíróság, de ekkor János apát adott neki haladékot. Közben az országbíró is tovább halasztotta az elégtételadás időpontját,

⁵³ Zichy V. 22. sz.

⁵⁴ Zichy V. 51. sz.

⁵⁵ Zichy V. 66. sz.

⁵⁶ Zichy V. 94. sz.

⁵⁷ Zichy V. 108. sz.

⁵⁸ Zichy V. 128. sz.

⁵⁹ Zichy IV. 410. sz.

⁶⁰ Zichy IV. 418. sz.

⁶¹ Zichy IV. 584. sz.

⁶² Zichy IV. 458. sz.

⁶³ Zichy IV. 465. sz.

⁶⁴ Zichy IV. 465. sz., V. 7, 44. sz.

⁶⁵ ZsO I. 5722. sz.

⁶⁶ Zichy V. 78. sz.

mert 1399 nyarán Töttös hadba készült a törökök ellen. Közös megegyezéssel 1400. június elején is halasztották, ám úgy tűnik, mindkét fél hajlott a megegyezésre.⁶⁷ 1400. július 5-én fogott bírák előtt megegyeztek. Imre pécsváradi apát, Frigyes iváni apát, János regölyi főesperes, Miklós pécsi kanonok, Györkönyi Dezső kalocsai vikárius, Matucsina Demeter fia János baranyai alispán és a pécsváradi várnagy előtt János apát kijelentette, hogy ejti a vádakat, s átadja Töttös Lászlónak az országbíró ítéletlevelét. Cserébe Töttös László 450 kis és régi dénáros forintot fizet az apátnak, felét december 7-én, a másik felét pedig 1401. január 13-án.⁶⁸ A fizetés azonban elmaradt a kitűzött napokon. 1400. augusztus 19-én János apát személyesen jelent meg a pécsváradi konvent előtt, s halasztást adott Töttös Lászlónak a 450 forint megfizetésére.⁶⁹ Eszerint az első részletet 1401. május 29-én, a másodikat pedig október 6-án kellett volna megfizetnie.⁷⁰ Valószínű ez lehetett az oka annak is, hogy a kalocsai káptalan Zsigmond parancsára a királyi személyes jelenlét elé 1400. október 6-ra megidézte Töttös Lászlót.⁷¹

1401. elején János apát meghalt. Így tavasszal, amikor a pécsváradi konvent kötelezte Töttöst, hogy május 29-én meg kell fizetnie az első részletet, már Pál volt az új apát. Ezen a napon is halasztották a fizetés teljesítését, most az országnagyok levele értelmében.⁷² Tehát ez az ügy sem zárult le János apát életében.

HÍRESSÉ VÁLÓ KEGYHELY

Ebben az évtizedben a bátai kegyhely az ott történt eucharisztikus csoda következtében⁷³ egyre ismertebbé vált. Ezt bizonyítják az uralkodói zarándoklatok. 1391-ben az uralkodói pár Bátán töltötte Szent István király ünnepét. 1394-ben Mária is és Zsigmond is megfordult Bátán. Mária királynő januárban utazott át Bátán. Január 6-án Erzsiben tartózkodott, 25-én pedig már Pécssett, tehát útba ejtette a bátai apátságot.⁷⁴ Zsigmond ugyanezen év nyarán utazott erre. Június 11-én még Budán volt, június 23-án pedig már Pécssett.⁷⁵ Ebben az évben Úrnapja június 18-ra esett,⁷⁶ tehát az uralkodó épp ekkor lehetett Bátán. 1395-ben az uralkodói pár Bátán töltötte a húsvéti ünnepeket. Mária királynő Pécsről érkezett Bátára, az uralkodó Erdélyből. Bátán találkoztak, itt töltötték az ünnepeket.⁷⁷ Valószínű az esztergomi érsek is velük volt, mert Zsigmond király nagypénteken a Pilis megyei Bajon birtokot, elválasztva a kápolnaispánságtól, szabad rendelkezési joggal Kanizsai János érseknek adományozta.⁷⁸ A nagyheti szertartásokat az érsek vezethette a Szent Vér ereklye előtt. Zsigmond még 1398 novemberében is járt Bátán. A Délvidékről Budára utazva több napot töltött Szeremlyénben,⁷⁹ itt nyilván az apát kúriájában szállt meg. Biztosan felkereste a Szent Vér ereklyét is.

1397-ben az esztergomi érsek egyházmegyei zsinatot tartott, s egyúttal megbízta vikáriusát, hogy vizitációt tartson az egyházmegye területén.⁸⁰ A fennmaradt jegyzőkönyvről a legújabb kutatás kimutatta, hogy több, különböző időpontban készült egyházlátogatás, írásos feljegyzés és

⁶⁷ Zichy V. 109, 150. sz.

⁶⁸ Zichy V. 152. sz.

⁶⁹ KŐFALVI 2006, 468. sz.

⁷⁰ Zichy V. 213. sz.

⁷¹ Zichy V. 210. sz.

⁷² KŐFALVI 2006, 477. sz.

⁷³ LAKATOS – SÜMEGINÉ – SÜMEGI 2000, 95.

⁷⁴ ENGEL – C. TÓTH 2005, 45.

⁷⁵ ENGEL – C. TÓTH 2005, 68.

⁷⁶ Úrnapja volt a bátai kegyhely egyik főbúcsúja.

⁷⁷ ENGEL – C. TÓTH 2005, 46, 70.

⁷⁸ ZsO I. 3917. sz.

⁷⁹ ENGEL – C. TÓTH 2005, 76.

⁸⁰ C. TÓTH 2021, 15.

szóbeli visszaemlékezés alapján készült iratminta,⁸¹ amely tartalmazta külön fejezetben az érseknek alávetett egyéb egyházakat. Ezek sorában találjuk az *Abbatiae* alfejezet alatt a királyi alapítású bencés apátságokat.⁸² A felsorolás Pécsvárad és Szekszárd után harmadikként említi Bátát, majd Somogyvár, Zalavár, Bakonybél következik. A felsorolt apátságok az esztergomi érsek joghatósága alá tartoztak, Báta tekintélyét az is mutatja, hogy a felsorolásban az elsők között szerepel.⁸³

Tekintélye csúcspontjára az 1390-es évek végén jutott el János apát, ekkor ugyanis a pécsváradi apáttal együtt az „az egész magyarországi bencés rend elnöke” volt. A bencés rend reformjának gyümölcse lehetett, hogy a rendszeressé váló káptalanok tartása mellett rendi elnököket és vizitátorokat is választottak a bencés apátok, akik igen széles jogkörrel bírtak, engedetlen apátokat lemondathattak, újakat jelölhettek, illetve fontosabb birtokügyekben is eljárhattak.⁸⁴ A század végén tehát elnök apátként járt el János apát a tihanyi apátság ügyében, amelyről két oklevél is fennmaradt. Bebek Detre nádor 1399. február 21-én a két apát kérésére, akik „*presidentes totius eorum ordinis in regno Hungariae*” voltak, átírja Szent László király már korábban többször átírt privilégiumlevelét, valamint II. András király 1211. évi birtokösszeíró levelét.⁸⁵

1400. május 1-én IX. Bonifác pápa megerősítette az esztergomi érsek javára tizenkét bencés apátság joghatóságát, köztük a bátai bencés apátságét is.⁸⁶ Ebben kimondja, hogy az apát csak az esztergomi érseknek tartozik engedelmességgel, köteles megjelenni zsinatain, egyházi büntetést és ítéletet csak az érsek mondhat ki fölötte, s minden ezzel ellenkező intézkedést visszavont és érvénytelenített.⁸⁷

Élete utolsó hónapjaiban még pápai megbízatásban is részesült. 1400. december 6-án IX. Bonifác pápa őt küldte ki Bácsra, hogy Gergely fia Márk pécsi egyházmegyes papot a bácsi plébánia javadalmába beiktassa.⁸⁸ 1401 kora tavaszán halt meg,⁸⁹ utódaul a bátai konvent káplánját, Szanai Gergely fia Pált választotta bátai apáttá.⁹⁰ János apátot, elődéhez hasonlóan a kegytemplomban temették el. Előkerült vörösmárvány sírkövének két töredéke, amely halálának dátumát tartalmazza töredékesen.⁹¹

AZ APÁTSÁG URADALMI SZERVEZETE

Ebben az időszakban alakult ki az apátság uradalmi szervezete. Az ügyek teljes körű irányítója az apát volt, ő képviselte a monostort legtöbbször személyesen, szinte minden ügyben. A gazdasági ügyek intézője a *custos* volt, ő volt a felügyelője a kincstárnak, a levéltárnak, nála volt az apátság pecsétnyomója is. Legfontosabb feladata a gazdasági ügyek intézése volt, így már nagyon korán találkozunk említésével. 1327-ben, amikor egy hídépítés miatt per alakult ki a szomszédos Becsei Imrével, az apáttal együtt a *custos* is kötelezték az eskü letételére.⁹² A 15. század elején, amikor a bátai apát Töttös László pongoráci birtokán hatalmaskodott, az elkövetők között az apát mellett

⁸¹ C. TÓTH 2021, 134–135.

⁸² KISS 2006, 104.

⁸³ C. TÓTH 2021, 202; KOLLÁNYI 1901, 243.

⁸⁴ Ezt a kiváltságot Zsigmond is megerősítette 1393-ban. ERDÉLYI 1908, 50–51.

⁸⁵ „*viri religiosi domini fratres Emericus Pechwaradiensis et Johannes de Batha ecclesiarum abbates eiusdem ordinis, presidentes totius eorum ordinis in regno Hungariae*”. ERDÉLYI 1908, 611.

⁸⁶ MonVat I/4, 198–199.

⁸⁷ KISS 2006, 104–105.

⁸⁸ MonVat I/4, 288.

⁸⁹ KŐFALVI 2006, 477. sz.

⁹⁰ SÜMEGI 2008, 266–269.

⁹¹ A feltehetőleg Bátáról származó sírkő két töredéke a századfordulón került a szekszárdi múzeumba. Felirata: *d(omi)ni m c(ccc)...*, fordítása: az Úr ezer(négy)száz(...)dik esztendejében... A betűvésés alapján a vörösmárvány töredékek a 14. század végéről származnak, a gótikus minuscula feliratban a betűlábak szépen kidolgozottak. A sírkő János apát részére készülhetett, aki 1401 elején halt meg. VÁRADY 1999, 176, 178–179.

⁹² Zichy I. 312. sz.

említik a *custos*,⁹³ sőt annak familiárisát is.⁹⁴ Az apát felügyelte a többi szerzetes napi tevékenységét, helyettese a rangsorban utána következő perjel volt. A bátai szerzetesekről sajnos nagyon kevés adat maradt ránk.

Egy 1526-ban kelt oklevél felsorolja azoknak a bátai szerzeteseknek a nevét, akik az apátság értekeit Pannonhalmára menekítették a török elől. Ebben találjuk Bátai Dénes, Bajai Imre, Babócsai Gergely,⁹⁵ Kálmáni Pál⁹⁶ nevét, s valószínű bátai szerzetes volt Mucsi János is, mielőtt apát lett belőle. A fennmaradt szerzetesi nevek egyértelműen arra utalnak, hogy a monostor szerzetesei Tolna, Baranya és Bodrog megyékből verbuválódtak, nagyjából abból a körből, amelyben az apátság birtokai is elhelyezkedtek.⁹⁷

A peres ügyek intézésében ügyvédet fogadott az apát. A 14. század első felében ez alkalmoszerű lehetett. Így találkozunk egy per kapcsán a zebegényi apáttal, aki a bátai apát ügyvédjeként járt el.⁹⁸ A század második felében, a megszorodó ügyek miatt az apátok ügyvédek alkalmaztak, akik világi értelmiségiek voltak. Jelenlétük az apát mellett az 1370-es évektől adatolható. 1379-ben Báli Miklós,⁹⁹ az 1380-as években Leleszi *Mikotha* fia Miklós,¹⁰⁰ 1392-ben Higadai György,¹⁰¹ 1393–1394-ben *Syger*-i Bodó fia István,¹⁰² majd 1395-től ismét Higadai György¹⁰³ volt János bátai apát ügyvédje, egészen annak 1401 elején bekövetkezett haláláig. Az sem kizárt, hogy az 1390-es években, amikor az ügyek száma felszorodott, Higadai Györgyöt és *Syger*-i Bodó fia Istvánt is alkalmazta egyidejűleg az apát.

Az apátsági uradalom legjelentősebb központja a 14. század második felében Szeremlyén volt, ahol az apáti kúria is állt.¹⁰⁴ Ennek élén udvarmester állhatott. Erre utal az 1383-ból származó oklevél, amely szerint Imre, Töttös László pongoráci udvarmestere Szeremlyénbe költözött.¹⁰⁵ Az uradalom adminisztrációs ügyeiben deák segítette az apátot, illetve az udvarmestert. Benedek fia Pál deák említésével 1399-ben találkozunk, aki Szeremlyénben lakott.¹⁰⁶ Az ő működése hosszú időn át adatolható, még 1418-ban is említik az oklevelek.¹⁰⁷ Szeremlyénben egyidőben négy deák is működött, a századfordulón Pál neve mellett még István *literatus*, Jakab *literatus* és Simon *literatus* nevével találkozunk.¹⁰⁸ A nemes familiárisok között is volt deák, aki Szeremlyénben lakott.¹⁰⁹ A századfordulón a bátai uradalmi központban is megjelent a deák tisztség, igaz, nevének említésével először csak 1431-ben találkozunk.¹¹⁰

A birtokrendszer világi igazgatásában az apátot a familiárisai segítették. A familiaritás rendszere Magyarországon a 13. század második felétől alakult ki. Familiárisnak nevezték azokat a kisebb nemes vagy nem nemes alattvalókat, akik egy egyházi vagy világi nagybirtokoshoz szegődtek ön-

⁹³ A 15. század elejéről ismerjük János *custos* nevét, aki hosszú ideig töltötte be ezt a tisztséget Pál apát mellett. 1411-ből fennmaradt Zsigmond király parancsa Buda városához, amelyben elrendelte, hogy szolgáltassanak igazságot András spalatoí érseknek, a bakonybéli apátság komendátorának, mivel Gugi János, az apátság házának lakója, valamint Eheky Péter, más budai polgárok és János bátai *custos* éjszaka betörték az apátság házába és az apátság okleveleit, kincseit és egyéb javait elvitték. SÖRÖS 1903, 438. 154. sz. Ugyanezen János bátai *custos* 1425-ben a győri káptalan előtt visszaadta a bakonybéli apátnak azt a fél telekrészt, amelyet korábban Márton bakonybéli apát vásárolt, de ő és Farkasninyei János királyi ítélet alapján birtokolták. ZsO XII. 303. sz.

⁹⁴ Zichy VI. 370. sz. A *custos* familiárisát Eberhardnak hívták.

⁹⁵ A Baranya megyei Babócsa, Kisharsány mellett, a 14. században Becsei Töttös birtoka volt. GYÖRFFY 1987, 275.

⁹⁶ Kajmád településről származhatott, s elírással szerepel a név, egykor falu volt Tolna közelében. CSÁNKI 1897, III. 432.

⁹⁷ SÜMEGI 2019, 334–336.

⁹⁸ Zichy I. 385. sz.

⁹⁹ Zichy IV. 81. sz.

¹⁰⁰ Zichy IV. 236. sz.

¹⁰¹ Zichy IV. 400. sz.

¹⁰² Zichy IV. 410. sz.

¹⁰³ Zichy IV. 465, V. 22, 66, 150. sz.

¹⁰⁴ Zichy V. 341. sz.

¹⁰⁵ Zichy IV. 498. sz.

¹⁰⁶ Zichy V. 109. sz.

¹⁰⁷ Zichy V. 291, 410. sz., VI. 35, 352. sz.

¹⁰⁸ Zichy V. 205, 291. sz.

¹⁰⁹ Zichy VI. 352. sz.

¹¹⁰ Zichy VIII. 315. sz.

kéntesen tartós szolgálatra, annak hadi kíséretét alkották. A *dominus* gondoskodott a familiáris jogi és tényleges védelméről, ellátásáról, birtokot is juttathatott neki. Cserében a familiáris hűséggel, tanáccsal és különböző (hadi, igazgatási, birtokkormányzati) szolgáltatások teljesítésével tartozott urának, annak fegyveres kíséretében teljesített szolgálatot.¹¹¹ A bátai apátság esetében a familiaritás kialakulása a 14. században történhetett, de csak a század legvégétől adatolható. Eszerint a familiárisok többsége Szeremlyénben lakott,¹¹² itt az egyik oklevél nemes familiárisoknak nevezi őket.¹¹³ Familiárisok laktak még Bátán, Csepccsen és Lórév faluban.¹¹⁴

A familiárisok közül birtokadminisztrációs feladatkörre is emeltek ki az apátok rátermett embereket. Ezeknek a nagyobb birtokokon élő gazdasági, s a hozzá kapcsolódó bírói és közigazgatási feladatokat ellátó tisztségviselőknek az elnevezése официális, tiszttartó vagy gazdatiszt volt. A tisztség a 14. században alakult ki, s fő feladatkörébe az adók kezelése, a szolgáltatások behajtása, a familiárisok ellátása, illetve a rá bízott birtoktest igazgatása volt, de helyettesítette urát, az apátot az úriszéken, illetve peres ügyekben is. Kiépült tisztikar nem állt mögötte, legfeljebb erdőispánt, a borokat gondozó kulcsárt, konyhafelügyelő sáfárt és írnokot, deákot alkalmaztak mellette a szolgálkon, illetve segítő familiárisokon kívül.¹¹⁵ Szeremlyénben a 14. század második felében már volt официális, Szentkirályi Egyed fia Antalnak hívták, ismerjük fiát és azokat a familiárisokat, akikkel együtt szerepel egy hatalmaskodási ügyben.¹¹⁶ 1401 tavaszán két szeremlyéni officiálist is említettek, Jakabot és Simont, akiket hivatalukból idéztek meg a bíróság elé.¹¹⁷ Officiális működött Bátán is, illetve talán Csepccsen, de lehet, hogy Csepcsi Salamon szeremlyéni officiális volt, csak a lakóhelye volt Csepccsen.¹¹⁸ Ugyanakkor egy későbbi oklevél említi csepcsi hivatalát, lehet, hogy közben kapott olyan megbízást, amelyet Csepccsről tudott ellátni.¹¹⁹ Az is lehetséges, hogy a csepcsi birtokközpont közben levált a szeremlyéniről, mert egy évtizeddel később már három officiális hivatala is Csepccsen volt.¹²⁰

Az officiálisok által vezetett uradalmi központokban tisztséget viselőkről a fennmaradt névanyag nyújt némi segítséget, hiszen ebben a korban a nevek még szorosan kötődtek a viselőjükhöz.¹²¹ Szeremlyénben az officiális mellett egyszerre több deákot (írno) is alkalmaztak.¹²² Emellett kulcsár,¹²³ madarász,¹²⁴ tómaster¹²⁵ és hóhér¹²⁶ is teljesített szolgálatot. Ugyancsak az udvarházban betöltött feladatkörre utal a Palotás személynév is.¹²⁷ A bátai udvarházban is teljesített szolgálatot deák,¹²⁸ kulcsár,¹²⁹ lantos,¹³⁰ tómaster,¹³¹ s az Udvarbéli személynév¹³² is arra utal, hogy viselője a birtokközpontban szolgált. Érdekes, hogy a bátai udvarházban is több hóhért foglalkoztattak.¹³³

¹¹¹ KMTL 1994, 210–211.

¹¹² Szentkirályi Egyed fia Antal tevékenysége 1393-tól adatolható. Zichy IV. 418, 419, 425, 467. sz., V. 98. sz.

¹¹³ Zichy VI. 352. sz.

¹¹⁴ Zichy VIII. 307. sz.

¹¹⁵ SÜMEGI 1997, 302.

¹¹⁶ Zichy IV. 418. sz.

¹¹⁷ Zichy V. 205. sz.

¹¹⁸ Zichy V. 409, 410, 427, 438. sz.

¹¹⁹ Zichy V. 444. sz.

¹²⁰ Zichy VI. 352. sz.

¹²¹ Több olyan oklevelet ismerünk, amikor egy-egy hatalmaskodás kapcsán az apátság familiárisait, szolgálattevőit név szerint is felsorolják.

¹²² 1401-ben kettő, 1403-ban három. Zichy V. 205, 291. sz.

¹²³ *Claviger* Mihály említése: Zichy V. 209. sz., VI. 352. sz.

¹²⁴ Madarász Illés: Zichy V. 291. sz.

¹²⁵ Tómaster Lőrinc: Zichy VI. 352. sz.

¹²⁶ *Carnifex* Lukács: Zichy V. 291. sz., *Carnifex* László és Miklós: Zichy V. 410. sz.

¹²⁷ Az oklevelek kétszer is említik *Palatas* János nevét. Zichy V. 291, 410. sz.

¹²⁸ *Litteratus* István fia Benedeket. Zichy VIII. 315. sz.

¹²⁹ *Kwlchar* Mihály: Zichy VIII. 315. sz.

¹³⁰ *Lantas* Balázs: Zichy VIII. 315. sz.

¹³¹ *Thomester* Fülöp: Zichy VIII. 315. sz.

¹³² *Vdworbely* Tamás: Zichy VIII. 315. sz.

¹³³ *Carnifex* Gergely, *Carnifex* Bálint, *Carnifex* Antal, sőt magyarul is szerepel a név Bakó Tamásként. Zichy VIII. 315. sz.

A névjegyzékek abban is segítenek bennünket, hogy megrajzoljuk az egyes települések társadalmát, s tudjuk, hogy mivel foglalkoztak azok az emberek, akik az apát udvartartásához tartoztak. Bába és Szeremlyén a Duna két oldalán elhelyezkedő települések voltak, jelentős átkelőhely, vásároshely, ipari központ is lehettek. Több oklevél említi az apátság mindkét településen élő vámszedőit.¹³⁴ Ez a névanyagban is megjelenik, hiszen Bábán és Szeremlyénben is élt Vámos nevű férfi, Bábán kettő is.¹³⁵ A folyami közlekedéshez, szállításhoz kapcsolható a Bábán élő két Hajós nevű férfi,¹³⁶ Szeremlyénben pedig Sárhajónak mondott Gergely és Kilián.¹³⁷

Mezőgazdasági tevékenységre utal a Szeremlyénben élő Kecskés, Gereben, Varjú, Boros és Halász családnév,¹³⁸ Bábán a Boros, Halász, Rákos, Sás nevek,¹³⁹ valamint az élelmiszerfeldolgozó ipar megjelenésére utal a Molnár családnév.¹⁴⁰

Nagyon jelentős iparos réteggel is számolhatunk, amely elősegíthette ezen települések mezővárosi fejlődését. Különösen kiemelkednek Szeremlyénben a ruhaipar képviselői: Csapó, Nemez, Takács, Varró, Szabó, Fodor nevéek, a cipőipart képviseli a Varga és a Cserzővarga, de találunk gelenccsért (Korsós), ácsot, kerékgyártót, sőt íjkészítőt is.¹⁴¹ Bábán is a ruhaipar vezet a Szabó, Varró, Csapó és Varga nevekkel. Mellette viszont feltűnik a mészégető (Meszes), sőt ékszerész, aranyművest (*aurifaber*) is találunk közöttük.¹⁴² Ennek a foglalkozásnak a megjelenése már összefüggésben lehet a két település kereskedelmi szerepének megerősödésével is. Mindkét településnek volt hetivására, sőt országos vására is.¹⁴³ Bábán ez a kegyhely két nagy búcsúünnepéhez kapcsolódott (Úrnapija és Szent Mihály ünnepe), amikor egyébként is nagy embertömeg kelhetett át a két település közötti réven.¹⁴⁴ Bábán különösen jelentős kereskedő réteg jelenléte adatolható. Erre utalnak az *Institor* (szatócs),¹⁴⁵ Vászonáros, Kalamár nevek és véleményünk szerint az Örmény személynevet is ebbe a csoportba kell sorolnunk.¹⁴⁶

Szólnunk kell még azokról a monostorhoz tartozó falvokról is, amelyben nem éltek официálisok, familiárisok, s vezetőjük a *villicus*¹⁴⁷ vagy falunagy révén kapcsolódtak a monostori birtokszerkezethez. A falunagy volt a rend helyi őrzője, kisebb ügyekben bíraskodhatott, de az apát megbízásából behajtotta az adókat és parancsokat is közvetített. A 14. század során a faluközösség fejlődésével kezébe került a közös javak intézésének, a határ újraelosztásának, a határhasználat szabályozásának ügye is, s gyakran előtte történtek az ingatlanátruházások is. Az apátság falvainak többsége élén ilyen *villicusok*, falusi bírók álltak.¹⁴⁸

¹³⁴ Zichy VI. 111, 153, 217. sz. *Zeremlyen-i Wamos*-nak mondott Gergely felesége: Zichy VIII. 63. sz. Tömester János fia Gergely szeremlyéni vámszedő: Zichy VIII. 418. sz.

¹³⁵ A vámszedői tisztség minden bizonnyal megbecsült foglalkozás lehetett, ahova bekerülni talán protekcióval lehetett. Szeremlyénben a tőmesterként működő János fiának Gergelynek tudta megszerezni ezt a jól jövedelmező tisztséget. Zichy VIII. 418. sz.

¹³⁶ Zichy VIII. 307. sz.

¹³⁷ *Sarhajo*-nak mondott Gergely és Kilián neve a Sárvízen történő hajózással hozható összefüggésbe. Zichy V. 205. sz.

¹³⁸ Halász kettő is szerepel, *Piscator* Bálint és Fábán. Zichy V. 291, 409. sz.

¹³⁹ Zichy VIII. 307. sz.

¹⁴⁰ Két Molnár is szerepel az oklevélben, Tamás és István. Zichy V. 291. sz.

¹⁴¹ Zichy V. 205, 291, 409. sz., VI. 351, 352. sz.

¹⁴² Zichy VIII. 307. sz.

¹⁴³ K. NÉMETH 2008, 282–283.

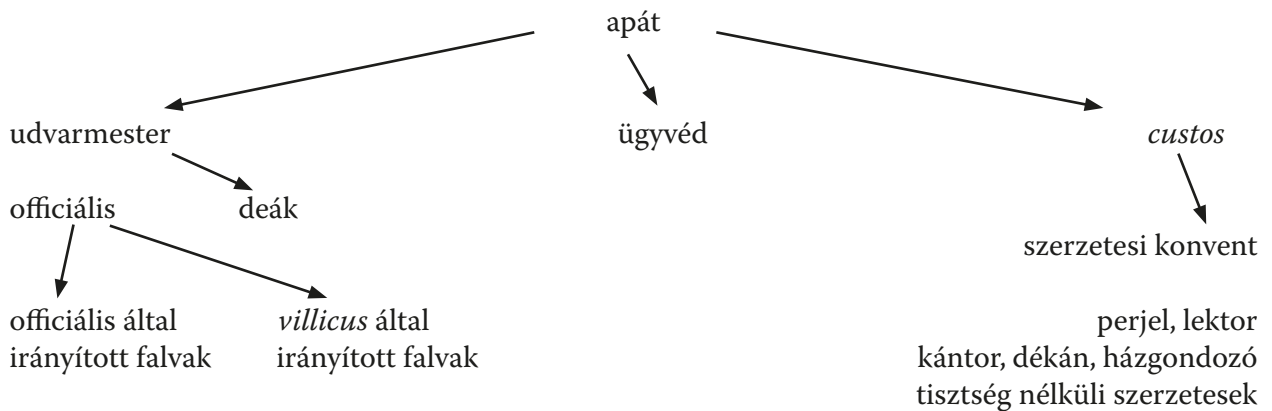
¹⁴⁴ Zichy IX. 173. sz.

¹⁴⁵ Zichy V. 291. sz.

¹⁴⁶ Zichy VIII. 307. sz.

¹⁴⁷ KÓFALVI 2006, 417. sz. Szeremlyéni bíró említése: Zichy V. 291. sz.

¹⁴⁸ KMTL 1994, 210.

A MONOSTORI GAZDÁLKODÁS JELLEMZŐI

A tatárjárás gazdasági téren is nagy csapást mért a bencés monostorra. Birtokai közül több elnéptelenedett, a munkaerő megfogyatkozott, s a tatárjárást követő zavaros időszakban egyes birtokokra és jövedelmekre idegenek tették rá a kezüket. Az apátoknak nagyon kemény harcot kellett folytatni azért, hogy birtokállományukat meg tudják őrizni. Ugyanakkor az egyik jövedelemszerzési mód a birtokbérbeadás, illetve elzálogosítás lett, amellyel a bátai monostor is élt. Hasonlóan a környező monostorokhoz, 1345. október 2-án János apát Bénye birtokot, mely a tatárjárás óta lakatlan volt, évi 6 márkáért adta bérbe a Töttös családnak.¹⁵⁰

A monostor bevételeinek nagyobb része a jobbágyfalvakból folyt be, a földesúri járandóságok formájában. Jelentős bevétel lehetett a dunai és sárvízi átkelés vámjövedelme. A Bátató és Szeremlyén közötti dunai rév bátatói oldalát is megszerezte az apátság, így a teljes bevételre tett szert a 14. század utolsó évtizedeitől.

A dunai átkelőhely, valamint a látogatott kegyhely jelentős vásáros hely is lehetett, amely komoly bevételt biztosított az apátságnak. Báta hetivásárjának napját nem ismerjük,¹⁵¹ Szeremlyénben viszont 1423-ban szerdán,¹⁵² 1438-ban pedig csütörtökön tartották a vásárokat.¹⁵³ Az éves nagy vásárok tartására szóló jogot még korszakunkban megszerezhetette az apátság. Erre bizonyíték Szeremlyén 1407-ből származó vásártartási joga.¹⁵⁴ Báta esetében az Úrnapjához és Szent Mihály ünnepéhez kapcsolódó éves vásárok ennél korábban keletkezhetnek, hiszen ez a két ünnep volt a kegyhely búcsúnapja, amelyen egyébként is nagy tömeg kereste fel Bátát.¹⁵⁵

Jelentős bevételi forrás volt a monostori birtokok, erdők, mezők, rétek, halastavak jövedelme, az állatok értékesítéséből befolyt jövedelem, illetve nagyon jelentős lehetett a szőlőkből és a boreladásból származó bevétel.

Több oklevél is említi az apátság földjeit. Szeremlyén és Bátmonostor határvitájában is szántóföldekről van szó.¹⁵⁶ Bénye birtok határainál a szomszédok szántóföldeket, erdőket és réteket foglaltak le.¹⁵⁷ 1393-ban

¹⁴⁹ Vö. SÜMEGI 1997, 305.

¹⁵⁰ Zichy II. 117. sz. Vö. a cikádori monostor esetében: SÜMEGI 1997, 310–311.

¹⁵¹ K. NÉMETH 2008, 283.

¹⁵² ZsO X. 260. sz.

¹⁵³ DL 80631.

¹⁵⁴ TÓTH 1977, 13.

¹⁵⁵ K. NÉMETH 2008, 282. Első említése a búcsúnapoknak csak a 16. századból származik, de a búcsúnapok a 14. század közepétől már nagy tömegeket vonzottak, így a hozzá kapcsolódó sokadalmak létrejöttét is korábbi időre kell tegyük.

¹⁵⁶ ZsO I. 3909. sz.

¹⁵⁷ Zichy IV. 236. sz.

kelt oklevél is kaszálókat említ, illetve az ott tárolt szénát.¹⁵⁸ Még az apátság nádasait is említik az oklevelek, az egyik nádas neve is fennmaradt, Vathaszérűjének hívták.¹⁵⁹ A monostor közelében jelentős gyümölcsöskertek lehettek. Ezeket említi Besenyő birtok határleírása, amelyben alma- és körtefákkal találkozunk.¹⁶⁰ Külön kell szólnunk a szőlő- és bortermelésről. A bor a monostorban is-tentiszteleti célokat is szolgált, de Szent Benedek regulája megengedte mérsékelt fogyasztását is.¹⁶¹ A monostor szőlőinek egy részét alapításkor kapta, szőlőművesekkel együtt, de később is szerzett jelentős szőlőterületeket. Bátató birtokkal nagyon jó minőségű szőlőtermő területek kerültek az apátság birtokába. Az itt folyó szőlő- és bortermelésről a 14. század közepének forrásai bőven ta-núskodnak.¹⁶²

Az állattenyésztés legalább ilyen fontos lehetett. A gyors közlekedésnél, utazásnál, továbbá hosszú fuvaroknál lovat használtak. A földművelésnél az igavonó erőt a szarvasmarhák adták, de ezek szolgálatták a szerzetesi táplálkozásban oly fontos tejtermékek alapanyagát is. Élelmezési szempontból a sertés és a juh, valamint a hal és a méz mellőzhetetlenek voltak a monostor, illetve népei háztartásában. A perekkel, hatalmaskodásokkal kapcsolatos oklevelek erről tanúskodnak. 1354-ben említik a szeremlyéni ménest, amelynek lovai a környező vetésekben nagy kárt tettek.¹⁶³ 1390-ben ménesbeli lovakat említ az oklevél, illetve egy 40 forintot érő lovat lopnak 5 forintot érő nyereggel és kantárral.¹⁶⁴ Ugyancsak ez év telén raboltak el János apát szeremlyéni jobbágyaitól 12 ökröt és egy kocsit.¹⁶⁵

Külön kell szólnunk a monostori halgazdaság és haltenyésztés fontosságáról, amelyet az indokolt, hogy a hal bőjti eledel volt, s mivel a szerzetesek húst csak betegség idején fogyaszthattak, a hal a legfontosabb élelmezési cikkek közé tartozott. Már az alapító király is gondoskodott dunai és sárvízi halászóhelyekről, később pedig a monostor, illetve népeik is készítettek halastavakat. Például vizek kanyarulatait, szakadékait, ahol a halak különösen szerettek tanyázni, elrekesztették vagy vesszőkerítésekkel védték, de gátépítéssel is felduzzasztottak folyómedreket, így jelentős nagyságú halastavakat kaptak. Az ártéri haltenyésztésnél a fokoknak is fontos szerepük volt. Foknak nevezték azokat a szűkebb vagy szélesebb völgszerű bemélyedéseket, csatornákat, amelyekbe időszakosan, főleg áradások idején a Dunából vagy a Sárvízből beömlött a víz, apadáskor pedig ezekből távozott.¹⁶⁶ Nagy mennyiségű hal maradhatott benne. Mesterségesen is készítettek ilyen víztárolásra, haltenyésztésre alkalmas fokokat, amint ezt a középkori oklevelek is megerősítik.¹⁶⁷

A halgazdálkodás nagyságrendjét mutatják az 1390-es évekből fennmaradt határjáró oklevelek. 1393 januárjában említik Ásvány-fokot és Sebes-fokot.¹⁶⁸ 1393 szeptemberében Megtó halastavat, amelyen hidat építtetett János apát.¹⁶⁹ 1393 decemberében pedig Árkisló, Dobortava, Vártava nevű halászóhelyeket, valamint Fintaholtudunája és Meghulló halastavakat.¹⁷⁰ A névanyagban fennmaradt tómasteri tisztség is arra utal, hogy a monostori halastavaknak külön felügyelője volt már a 14. század második felében.¹⁷¹

¹⁵⁸ Zichy IV. 410. sz.

¹⁵⁹ ZsO I. 3909. sz.

¹⁶⁰ AO XXX. 932. sz.

¹⁶¹ Szent Benedek regulája meghatározza a szerzetesek napi borfogyasztásának mértékét, s óva inti a szerzetest a részegség bűnétől. Regula XL. fejezet.

¹⁶² AO XXXI. 590, 591, 601, 1103. sz.

¹⁶³ AO XXXVIII. 183. sz.

¹⁶⁴ Zichy IV. 353. sz.

¹⁶⁵ Zichy IV. 356. sz.

¹⁶⁶ ANDRÁSFALVY 1975, 17–18.

¹⁶⁷ Szeremlyén 1411. évi határjárásából ismerjük: „*fossatom fok vocatum de ipsa piscina excisum.*” Zichy VI. 65. sz.

¹⁶⁸ Zichy IV. 410. sz.

¹⁶⁹ Zichy IV. 418. sz.

¹⁷⁰ Zichy IV. 584. sz.; KŐFALVI 2006, 417. sz.

¹⁷¹ Zichy VI. 352. sz. A tómaster a halászás, a fokok vájásának, karbantartásának, rekeszek készítésének és mindenféle halászati munkának szakértője és irányítója volt. Ő vezette a halászatokat, irányította egy-egy tó lehalászását, a generális halászatot, nagy, több ember együttműködését kívánó hálókkal. Ugyancsak ő volt felelős az apátságnak beszolgáltatandó bőjti halak szállításáért is. ANDRÁSFALVY 1975, 213.

SZEREMLYÉN ÉS BÁTÁ

Szeremlyén és Bátató a Duna két oldalán egymással szemben elhelyezkedő település volt a középkorban, a dunai révátkelőhely két állomása. A révátkelőhelynek a középkorban egyre nagyobb szerepe lett, hiszen a királyi sereghez itt tudtak csatlakozni a keleti országrész bandériumai, de a valpói révhez is Bática–Pécsvárad–Pécs–Siklós útvonalon vonult fel a magyar hadsereg.¹⁷² A kereskedelmi forgalomban is jelentős szerepe volt a bática–szeremlyéni révnek. Ugyanakkor az átkelőhely két pontja más-más tulajdonos kezén volt, Szeremlyén a báticai apátság ősi birtoka volt, Bátatót pedig a pécsváradai apátság kapta adományként még Szent István királytól.¹⁷³

Szeremlyén egy része a 14. század közepén Gergelynek, a besenyők ispánjának kezén volt, aki itt tartotta a székhelyét is.¹⁷⁴ Utoljára 1355. március 6-án említi oklevél Besenyő Gergely szeremlyéni birtokát, ekkor az országbíró határjárást rendelt el Bátmonostor és Szeremlyén vitás határterülete ügyében.¹⁷⁵ Legközelebb hat év múlva hallunk Szeremlyénről, ekkor már teljes egészében a báticai apátság birtoka volt. 1355 és 1361 között tehát az apátság megszerezte Besenyő Gergely birtokrészét, nyilván annak halála után.¹⁷⁶ Nem szabad elfelejtenünk, hogy ebben az évtizedben történt Bátán az eucharisztikus csoda is.

1361 őszén tehát Szeremlyén már teljes egészében a báticai apátság kezén volt, s itt épült ki az apátság birtokközpontja. Jelentős lehetett a szerdai napon tartott hetivására, amelyet Csák fia János szekcsői várnagy Szekcsői Herczeg Péter megbízásából ekkor elpusztított.¹⁷⁷ Ugyancsak kiemelik az oklevelek a Szeremlyénbe vezető szabad útnak a szerepét,¹⁷⁸ amely a révtől indult, s Szegednek tartott, úgy, ahogyan ma is halad. Fejlődése János apát kormányzása alatt tovább folytatódott. Ekkor épülhetett az udvarház és apáti kúria,¹⁷⁹ amelynek jelentőségét mutatja, hogy Zsigmond király¹⁸⁰ és Garai László nádor¹⁸¹ is megszállt benne. Sőt a 15. század elejére Szeremlyén két országos vásár tartására is kapott jogot. Az egyik vásárt Péter-Pál napján, június 29-én,¹⁸² a másikat Fábían-Sebestyénkor,¹⁸³ január 20-án tartották. Tehát nyáron is, télen is volt olyan sokadalom a településen, amely a kereskedelem és a helyi ipar fejlődését is elősegítette, s hozzájárult ahhoz, hogy a falu a 15. század első évtizedeiben mezővárossá tudott válni. Ebből az időszakból már a település vezetőiről is maradtak fenn adatok, 1383-ban Sebő,¹⁸⁴ 1405-ben János volt a szeremlyéni bíró.¹⁸⁵

A másik nagy esemény Bátató és Besenyő birtok megszerzése volt, amelyből Bática település létrejött. Bátató a pécsváradai monostor tulajdonában volt. Ők ezt a birtokot 1345-ben Töttösnek adták bérbe 30 évre,¹⁸⁶ míg a szekszárdi monostor Besenyő birtokát Szekcsői Herczeg Péter vette bérbe 1346-ban 40 évre.¹⁸⁷ Bátató bérleménye tehát 1375-ben, míg Besenyőé 1386-ban járt le. A források hallgatnak a közben történt eseményekről, de a két birtok legkésőbb az 1370–1380-as években biztosan az apátság tulajdonába került. A 15. század elejéről fennmaradt adatok arról tanúskodnak, hogy már hosszabb idő óta az apátság kezén volt, hiszen a apátságot illette az átkelések vámbevétele

¹⁷² ENGEL 1987, 87.

¹⁷³ MonVat I/4, 575.

¹⁷⁴ Zichy II. 420. sz.

¹⁷⁵ Zichy II. 449. sz.

¹⁷⁶ Besenyő Gergelyt 1355-ben említik utoljára: Zichy II. 449. sz. Ugyanakkor ismerjük fiát, Tamást, akinek nevével még 1393-ban is találkozunk: Zichy IV. 419. sz. Úgy tűnik, atyjától ő nem örökölte a szeremlyéni birtokrészt.

¹⁷⁷ Zichy III. 142. sz.

¹⁷⁸ Zichy IV. 353. sz.

¹⁷⁹ „*curia dicti dimini abbatis*”: Zichy V. 291. sz.

¹⁸⁰ ZsO I. 5580–5587. sz.; ENGEL – C. TÓTH 2005, 76.

¹⁸¹ Garai László nádor Szeremlyénből hívta gyűlésre Töttös Lászlót. Zichy IX. 367. sz.

¹⁸² Zichy VI. 426. sz.

¹⁸³ Zichy V. 427. sz.

¹⁸⁴ Zichy IV. 498. sz.

¹⁸⁵ Zichy V. 325. sz.

¹⁸⁶ AO XXIX. 415. sz.

¹⁸⁷ AO XXX. 932. sz.

mindkét oldalon, sőt az együttélés a névváltozásban is nyomon követhető. Töttös kezén 1349-ben említi utoljára oklevél.¹⁸⁸ Ekkor a dunai révvámot a Töttös család szedte be Bátatón, az átkelőhely dunántúli oldalán. A 15. század első évtizedében már arról halunk, hogy az apát mind Bátán, mind pedig Szeremlyénben jogtalan vámot szedett az átkelésnél, noha Rozgonyi Simon országbíró korábban kiadott egy rendeletet, amelynek értelmében szabadon átkelhetnek az utazók, akik Bátató birtokról Szeremlyén felé, vagy fordítva Szeremlyénről Bátára akartak menni.¹⁸⁹ Ekkor Báta már jelentős apátsági birtokközpont, ahol az apát officialisai éltek.¹⁹⁰

Érdekes az oklevél abból a szempontból is, hogy Báta település neveként párhuzamosan használja mind a Báta, mind pedig a Bátató elnevezéseket. Ebből egyértelmű, hogy a két elnevezés ugyanazt a települést jelöli, s a régi Bátató elnevezést kezdi már kiszorítani az általánosan elterjedt Báta. Ez is arra utal, hogy már több évtizeddel korábban meg kellett történnie a tulajdonosváltásnak. Azt is tudjuk, hogy 1408-ban az apátságot Felső-Bátán lokalizálták, míg Bátató, illetve Báta települést Alsó-Bátának nevezték.¹⁹¹ Mindezekből a tényekből arra következtetünk, hogy Bátató és Besenyő falu, amelyek egyesüléséből Báta létrejött, legkésőbb a 14. század 70-es, 80-as éveiben a bátai apátság tulajdonába kellett kerülnön. Ezek voltak előfeltételei azon fejlődésnek, amely Báta esetében is lehetővé tette a mezővárossá válást.¹⁹²

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a bátai bencés apátság János közel negyedszázados kormányzása idején virágkorát élte. Egyre ismertebb kegyhellyé vált, gazdaságilag, szervezetileg is tovább erősödött, súlya és szerepe a bencés renden belül is meghatározó lett.

---

¹⁸⁸ AO XXXIII. 365. sz.

¹⁸⁹ Zichy VI. 111. sz.

¹⁹⁰ Zichy V. 291. sz.

¹⁹¹ Zichy V. 346. sz.

¹⁹² K. NÉMETH 2013, 225.

IRODALOMJEGYZÉK

- ANDRÁSFALVY 1975 ANDRÁSFALVY Bertalan, *A Duna mente népének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig*. Szekszárd 1975. (Tanulmányok Tolna megye történetéből VII.)
- AO *Anjou-kori Oklevéltár 1301–1387. I–L*. Fundavit Kristó, Julius. Budapest–Szeged 1990–2020.
- ÁLDÁSY 1903 ÁLDÁSY Antal, *Alsáni Bálint bíbornok 13??–1408*. Budapest 1903.
- C. TÓTH 2021 C. TÓTH Norbert, *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században. III. rész. Az ún. 1397. évi esztergomi székeskáptalani egyházlátogatási jegyzőkönyv*. Budapest 2021.
- CSÁNKI 1897 CSÁNKI Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában III*. Budapest 1897.
- ENGEL 1987 ENGEL Pál, *Az utazó király, Zsigmond itineráriuma*. In: *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437. I. Tanulmányok*. Szerk. Beke László – Marosi Ernő – Wehli Tünde. Budapest 1987, 70–92.
- ENGEL – C. TÓTH 2005 ENGEL Pál – C. TÓTH Norbert, *Itineraria rerum et reginarum (1382–1438). Segédletek a középkori magyar történelem tanulmányozásához I. Királyok és királynék itinerariumai*. Budapest 2005.
- ERDÉLYI 1908 ERDÉLYI László, *A tihanyi apátság története. Első korszak. Az apátság önállósága 1055–1701*. Budapest 1908. (PRT X.)
- ERDŐ 1993 ERDŐ Péter, *Az esztergomi szinodális könyv*. Magyar Könyvszemle 109 (1993) 3. sz. 263–278.
- FEJÉR *Codex diplomaticus Regni Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI*. Ed. Fejér, Georgius. Budae 1829–1844.
- GYÖRFFY 1987 GYÖRFFY György, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I*. Budapest 1987.
- HOLUB 1940 HOLUB József, *A bátai apátság Krisztus-vére ereklyéjének ábrázolásos emléke*. In: Kónyi Mária – Holub József – Csalog József – Dercsényi Dezső. *A bátai apátság és Krisztus-vére ereklyéje*. Szekszárd 1940, 38–48. (Tolna vármegye multjából 5.)
- K. NÉMETH 2008 K. NÉMETH András, *Sokadalmak és hetipiacok a későközépkori Tolna megyében*. WMMMÉ XXX (2008) 281–295.
- K. NÉMETH 2013 K. NÉMETH András, *Tolna megye központi helyei a középkorban*. Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv VIII (2013) 239–272.
- KISS 2006 KISS Gergely, *Abbatia regalia – hierarchia ecclesiastica. A királyi alapítású bencés apátságok egyházi helyzete a 11–13. században*. Budapest 2006. (METEM Könyvek 51.)
- KNAUZ 1890 KNAUZ Nándor, *A Garam-melletti szent-benedeki apátság története I*. Budapest 1890.
- KOLLÁNYI 1901 KOLLÁNYI Ferenc, *Visitatio Capituli E. M. Strigoniensis anno 1397. Második és befejező közlemény*. Történelmi Tár Új folyam II (1901) 239–272.
- KOLLER 1782 KOLLER, Josephus, *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum II. Posonii 1782*.
- KŐFALVI 2006 *A pécsváradi konvent hiteleshelyi oklevéltára 1254–1526*. Szerk. Kőfalvi Tamás. Szeged 2006.

- LAKATOS – SÜMEGINÉ – SÜMEGI 2000 LAKATOS Pál – SÜMEGINÉ Szép Mária – SÜMEGI József, *Az Oltáriszentség tisztelete és Krisztus Vérének csodái a középkori Európában*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 12 (2000) 45–103.
- Legendák és csodák 2001 *Legendák és csodák (13–16. század). Szentek a magyar középkorból II.* Összeáll. és szerk. Madas Edit – Klaniczay Gábor. Budapest 2001. (Millenniumi magyar történelem. Források)
- MonVat I/4. *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia I/4. IX. Bonifác bullái. Második rész. 1396–1404.* Budapest 1889.
- Regula 1895 *Regula Sacra... Szent Benedek atyának rendszabálya.* Sajtó alá rend. Labach Bertold. Győr 1895.
- SÖRÖS 1903 SÖRÖS Pongrácz, *A bakonybéli apátság története. Az önállóság kora 1023–1548.* Budapest 1903. (PRT VIII.)
- SÜMEGI 1993 SÜMEGI József, *Báta a középkori és törökkori forrásokban*. In: *Báta évszázadai. Emlékkönyv a bátai apátság alapításának 900 éves évfordulójára.* Szerk. V. Kápolnás Mária. Báta 1993, 13–126.
- SÜMEGI 1997 SÜMEGI József, *Bátaszék és környéke a középkorban*. In: *Bátaszék története kezdetektől 1539-ig.* Szerk. Dobos Gyula. Bátaszék 1997, 76–428. (Bátaszék monográfiája I.)
- SÜMEGI 2008 SÜMEGI József, *Szantai Gergely fia Pál, bátai apát (1400–1424).* WMMÉ XXX (2008) 265–280.
- SÜMEGI 2009 SÜMEGI József, *Búcsújárás, zarándoklat*. In: *A középkor évszázadai (1009–1543).* Szerk. Fedeles Tamás – Sarbak Gábor – Sümegi József. Pécs 2009, 487–546. (A Pécsi Egyházmegye története I.)
- SÜMEGI 2019 SÜMEGI József, *A bátai bencés apátság alapítása és korai története*. WMMÉ XLI (2019) 321–348.
- SÜMEGI 2020 SÜMEGI József, *Báta az Anjou-korban*. WMMÉ XLII (2020) 39–68.
- TÓTH 1977 TÓTH László, *Bács-Kiskun megyei utak*. Kecskemét 1977.
- VÁRADY 1984 VÁRADY Zoltán, *A bátai sírkő és epigráfiai összefüggései*. A Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve XII (1984) 105–110.
- VÁRADY 1999 Várady Zoltán, *Tolna megye középkori köfeliratainak epigráfiai elemzése*. WMMÉ XXI (1999) 175–195.
- Zichy *A Zichy és vásónkeői Zichy-család idősebb ágának okmánytára I–XII.* Szerk. Nagy Imre – Nagy Iván – Véghely Dezső – Kammerer Ernő – Lukcsics Pál. Budapest 1871–1931.
- ZsO *Zsigmondkori oklevéltár I–II/1–2.* Összeáll. Mályusz Elemér. Budapest 1951–1958; *III–VII.* Mályusz Elemér kéziratát kieg. és szerk. Borsa Iván. Budapest 1993–2001; Borsa Iván – C. Tóth Norbert: *VIII–IX.* Budapest 2003–2004; C. Tóth Norbert: *X.* Budapest 2007; *XI.* Közzéteszi Neumann Tibor – C. Tóth Norbert. Budapest 2009; C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint: *XII.* Budapest 2013; *XIII.* Közzéteszi C. Tóth Norbert – Mikó Gábor, közreműk. Lakatos Bálint. Budapest 2017. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II.)

RÖVIDÍTÉSEK

DL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár
KMTL	<i>Korai Magyar Történeti Lexikon (9–14. század)</i> . Főszerk. Kristó Gyula. Budapest 1994.
PRT	<i>A pannonhalmi Szent Benedek-rend története I–XII</i> . Szerk. Erdélyi László – Sörös Pongrácz. Budapest 1902–1916.
WMMÉ	A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve, Szekszárd

János der Zweite, Abt aus Bába (1377–1401)

In der Benediktinerabtei von Bába erfolgte ein eucharistisches Wunder in der Mitte des 14-ten Jahrhunderts, welches das Leben und die Wichtigkeit der Abtei innerhalb des Benediktinerordens veränderte. Infolge des Wunders und des dadurch entstehenden Heiligtums wurde Bába zu einem immer mehr bekannten Wallfahrtsort und erwarb am Ende des 14-ten Jahrhundert einen landesweiten Ruf. Dieses Zeitalter ist die Regierungszeit des Abtes János der Zweite.

Aus dieser Zeit sind auffallend viele Quellen fortbestanden, aus denen sich das Leben der Abtei gut umreißen läßt. Bába erscheint als eine der bedeutendsten Benediktinerabteien am Ende dieses Jahrhunderts, welche auch der König Siegmund und die Königin Maria mehrmals besuchten und deren Abt gemeinsam mit der Abtei Pécsvárad der Abtpräses des Benediktinerordens war. Abt János trat scharf gegen die Nachbarn zum Schutz seiner Abtei auf, insbesondere gegen die Familie Töttös aus Bábmonostor. Er erwarb von ihnen die früher verpfändeten Güter zurück, sowie spielte in Prozessen und sogar in Gewaltmaßnahmen eine sehr aktive Rolle. Er erwarb das Gut von Bábató von der Abtei Pécsvárad, was ihm die Gestaltung, sowie dann zum Landmarktwerden der Siedlung Bába ermöglichte.

In diesem Zeitalter gestaltete sich die herrschaftliche Organisation der Abtei aus, was mithilfe der fortbestandenen Quellen gut datierbar ist. Das Zentrum des Grundbesitzverhältnisses war in Szeremlye. Hier stand das Herrenhaus des Abtes, dessen Leiter der Hofmeister war. Hier lebten die adeligen Offiziale und bildete sich eine bedeutende Handwerker-gesellschaft aus. Zu Ende des Jahrhunderts entwickelte sich Bába, das transdanubische Zentrum des Flußüberganges auch schnell. Beide Gemeinden hatten das Recht zum Wochenmarkt, sowie zwei bedeutenden Landesmärkten je zweimal im Jahr. Bei Bába fielen die Markttage mit den Kirchtagen des Gnadenortes zusammen. Bába wird in der Visitation von Esztergom vom Jahre 1397 unter den benediktischen Klöstern erwähnt, und die Äbte von Pécsvárad und Bába waren im Jahre 1399 die Vorsitzenden des ungarischen Benediktinerordens. Im Mai 1400 bestärkte der Papst Bonifaz IX. die Rechte des Erzbischofs in Esztergom und erwähnte die Bábaer Abtei unter den Ortschaften, welche nicht zur Gerichtsbarkeit des lokalen Bischofs, sondern unmittelbar zum Erzbischof von Esztergom gehören. Die Benediktinerabtei in Bába wurde also in unserem Zeitalter, während der Regierung des Abtes János der Zweite zu einer richtig bedeutenden und landesweit bekannten Kirchenstätte, sowie zu einem von Menschenmassen und Herrschern besuchten Gnadenort.

